

ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2021; 3(2), 125-143

First Submission:6.5.2021

Revised Submission After Review:11.6.2021

Accepted For Publication:23.6.2021

Available Online Since:30.06.2021

Research Article

The State's View and Politics of the Body through Sports in the Republican Modernization

Ali Emrah Tokathođlu¹

Abstract

The Republic of Turkey has always focused on the young generation while making cultural revolutions in a series of revolutions aiming modernization which has carried out in the early years of its establishment. For a young citizens, keeping their bodies strong has turned into a civic responsibility rather than a personal choice. A citizen with a healthy body in peacetime was regarded as the basic core of a healthy society, a vigorous and physically strong generation meant a civil army ready for military in a possible war situation. In this context, the state aimed to use sports as a tool to organize young individuals and shape their bodies through physical training, and in order to do this, Turkish politicians were searching for a model to establish this in sports governance. By finding the perfect example they were looking for in Germany, Turkish government invited Carl Diem, the founder of the German model, to Turkey, and the report he wrote as a result of their work became a text that guided the statist policy of sports in Turkey.

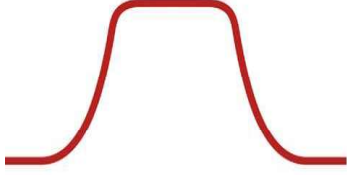
This study focuses on the relationship between sports and the state in a historical perspective, and aims to explain why states want to govern sports and which policies they targeted by using sports within a perspective of politics of sport. The main goal of the study is to re-evaluate the policies implemented in the first years of the Republic of Turkey following its establishment within the framework of the policy of sports and to reach a conclusion by comparing it with its contemporaries in political history.

Keywords: Politics of Sport, State, Political History, Turkey, Carl Diem

JEL Codes: B29, F59, L83, N90, P16, Z29

---

¹ Lecturer, Canakkale Onsekiz Mart University, aetokatlioglu@comu.edu.tr

ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2021; 3(2), 125-143

İlk Başvuru:6.5.2021

Düzeltilmiş Makalenin Alınışı:11.6.2021

Yayın İçin Kabul Tarihi:23.6.2021

Online Yayın Tarihi:30.06.2021

Araştırma Makalesi

Cumhuriyet Modernleşmesinde Devletin Spor Üzerinden Bedene Bakışı ve Spor Politikaları

Ali Emrah Tokathoğlu¹

Öz

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşunun erken yıllarında gerçekleştirdiği bir dizi modernleşme hamlesi içerisinde kültürel devrimleri yaparken hep genç nesli odağına almıştır. Genç bireylerin bedenlerini güçlü tutmaları, zamanla onların kişisel tercihleri olmaktan çok bir yurttaş sorumluluğuna dönüşmüştür. Barış zamanında sağlıklı vücuda sahip bir vatandaş sağlıklı bir toplumun temel yapı taşı olarak kabul ediliyor, olası bir savaş durumunda dinç ve bedenlen güçlü bir nesil paramiliter bir bakışla askere hazır bir sivil ordu anlamına geliyordu. Bu kapsamda devlet, genç bireyleri örgütlemek ve beden terbiyesi vasıtasıyla onların bedenlerini şekillendirmek için sporu bir araç olarak kullanmayı hedefliyor, bunu yapabilmek adına da sporda devletçi modeli kuracağı örnekleri araştırıyordu. Aradığı örneği Almanya'da bulan devlet adamları, Alman modelinin kurucusu olan spor adamı Carl Diem'i Türkiye'ye davet ediyor, çalışmaları sonucu yazdığı rapor Türkiye'de sporun devletçi politikasına yön veren bir metin haline geliyordu.

Bu çalışma sporun politikası açısından tarihsel süreçte spor ve devlet ilişkisini odağına alarak devletlerin neden sporu yönetmek istediği, sporu kullanarak hangi politikaları şekillendirdiğini anlatma hedefindedir. Çalışmanın temel hedefi Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu takiben ilk yıllarında gerçekleştirdiği politikaları, sporun politikası çerçevesinde yeniden değerlendirerek ve çağdaşları ile mukayese ederek, siyasi tarih anlatısı içerisinde yer alan klasik biçimlerden farklı bir perspektif ile dönemi incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Sporun Politikası, Devlet, Siyasi Tarih, Türkiye, Carl Diem

JEL Kodlar: B29, F59, L83, N90, P16, Z29

¹ Öğretim Görevlisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, ayetokatlioglu@comu.edu.tr

Giriş

Sporun, toplumsal bütünlük içerisindeki elementlerden biri olduğu ve bu nedenle incelemeye değer bulunmaya başladığı dönem yirminci yüzyılın sonlarına rastlamaktadır. Kavram olarak spor, ekonomi ve siyasi yazınların içerisinde yer almaya başlamış ve yapısal açıdan spor tarihine politik bir bakış, bir araştırma alanı haline gelmiştir (Pope ve Nauright, 2010; 12-13).

Bu çalışma, sporun tarihsel gelişimini bir kurumlar tarihi anlatısı olmaktan çıkarmak ve birey, toplum, devlet üçgenindeki karşılıklı etkileşim ile açıklayabilmek amacındadır. Cumhuriyet yönetimin erken dönemini odağına alır ve devletin spor ile olan ilişkisini modernleşme süreçleri bağlamında, çağın dinamikleri ile düşünerek ele alır. İlgili tarihsel dönem üzerine kaynak sayısı belirli bir düzeyde olsa da sporun politikası özelinde ortaya konmuş akademik çalışmaların azlığı, bu makalenin araştırma yönteminde arşiv belgeleri ve süreli yayınları önemli bir hale getirmiştir. Tarihsel perspektifte ve doğrudan kaynaklarla ya da daha çoğunlukla doğrudan kaynakları içeren yayınlarla dönem değerlendirilmiştir. Karşılaştırmalı bir tarihsel yöntemin kullanılabilmesi için gerekli olan, dönem içinde benzer politikalar güden diğer devletlerin politikalarının incelenmesi daha detaylı ve kapsamlı bir araştırma gerektireceğinden, dönem devletlerinin mukayeseli analizi bu çalışmanın konusu olmamıştır. Bununla birlikte dönem içindeki tutarlılığı vurgulamak adına belirtmek gerekir ki devletçi eğilim, dönemin devlet yöneticilerinin spora bakışında etkili olmuştur. Bu çalışmanın amacı, dönem içerisinde devletlerin spor politikalarının karşılaştırmalı bir analizi değildir. Öte yandan Türkiye’de erken dönem cumhuriyetin spor politikalarının gelişimi incelenirken Alman etkisi özellikle vurgulanmıştır. Bunun nedeni, Almanya ile mukayeseden çok oradaki yöntemin transfer edilme çabasını ortaya koymak ve değerlendirmektir.

Spor ve devletin karşılıklı ilişkisini açıklayabilmek için öncelikle sporun ne anlama geldiğini açıklamak gerekir. Bunu yaparken sporun varlığını oyunun varlığı ve manası ile açıklamak, başlangıç açısından doğru bir sıralama olacaktır. Uygarlık tarihi boyunca birçok icadın ya da toplumsal ilişkinin ortaya çıkışını betimlerken yapıldığı gibi oyunun ortaya çıkışı da diyalektik bir bakış açısı ile ele alındığında, bahsedilmesi gereken ilk odak “boş zamanın ortaya çıkışı” olmalıdır. Yani tersten yapılan bu girişin ardından kronolojik olarak ilerlemek gerekirse insan ilk önce, toplumsal ilişkilerin üretim boyutunda ortaya çıkan “iş bölümü” sayesinde boş zamanı yaratmış, ardından da bir boş zaman aktivitesi olan “oyun” kavramını ortaya çıkarmış; içinde rekabeti barındırdığı için bir boş zaman aktivitesi olan oyun, zamanla işin kendisi haline gelmiştir. Boş zamanlarda oynanan oyunların amacı ister eğlence olsun ister fiziksel kapasiteyi geliştiren bir idman olsun, rekabet ögesinin yarattığı cazibe ile dışarıdan izleyenin ilgisini doğurmuş, bu ilgi oyunu oynayan kişinin rekabeti belli kurallara bağlamasına neden olmuştur. Kurallara bağlanan, kitle tarafından izlenen ve üzerinden uzmanlaşılan oyun, bir spora dönüşmüştür. Huizinga’ya göre oyunun zıddı ciddiyettir (Huizinga, 2010; 68). Bu nedenle branşlaşmış ve işin bizzat kendisi halini almış bir spor, oyunu da hala içerdiğinden zıddını da kendi içinde barındırır.

Geniş kapsamlı, olarak tasarlanan tarihsel çözümlemeler, geçmiş kalıpların ve yörüngelerin bugünkü tercihler bakımından uygun olup olmayacağını anlamamıza olanak verirler (Skocpol, 1999; 7). “Futbol Dünyayı Nasıl Açıklar” isimli kitabında bu sorunun peşine düşen Franklin Foer, sporun toplumların aynası olduğunu kanıtlarcasına son yüzyılın belli başlı politik sorunlarını futbol üzerinden açıklamaya koyulur (Foer, 2012; 5). Kitleselel ilginin en yoğun olduğu futbol gibi popüler branşlar, dolayısıyla daha geniş bir sosyo-politik inceleme alanı sunar. Yüzyıllar içinde evrilen sporlar son iki asırda gördüğü kitleselel ilgi sayesinde

özellikle bazı branşlarda dev kalabalıklar yaratmıştır. Futbol, günümüz itibariyle evrensel anlamda en popüler spor olması nedeniyle bu kalabalıkların tüm yönleriyle net şekilde gözlemlenebileceği bir branştır. Bir spor müsabakasını izlemek için toplanan kalabalıklar modern devletin de ilgisini çekmiş, kontrol edilemez oluşları her ne kadar risk yaratsa da bir propaganda aracı olduğu fark edildiğinde devletler, dev stadyumlar inşa etmeye başlamışlardır. 1930’lu yıllarda başlayan ve takip eden on yıllarda devam eden stadyum inşası eğilimi, sporun propaganda aracı olarak kullanılmasının devlet tarafından keşfedildiği yıllara denk gelir. Böyle bir sözünün olup olmadığı kesin olarak ispatlanamasa da Franco’nun otoriter rejimi ile İspanya’yı yönettiği dönemde “bana seksen bin kişilik bir uyku tulumu” gerek ifadesiyle yapım talimatını verdiği iddia edilen Santiago Bernabeu Stadyumu da ister toplumu futbol ile uyutarak olsun, isterse kitlelere seslenebileceği dev bir tiyatro olarak tahayyül edilerek olsun, sporun ve spor alanının, yöneticinin bir siyasal enstrümanı haline geldiğine açık bir örnektir.

Tam da bu noktada unutulmaması gereken bir şey var ki politika, yönetenin yönetilene uyguladığı tek yönlü bir eylem değil, muktedir ile sıradan insan arasındaki yönetimsel ilişkilerin karşılıklı bir bütünüdür. Öyleyse devletin bir propaganda aracı olarak inşa ettiği dev stadyumlar aslında bir yandan da kitlelerin bir protesto mekânı olabilme özelliğini içinde barındırmaktadır. Bir stadyum, devletin kolluk kuvvetleri aracılığı ile uyguladığı meşru baskının sokağa ya da toplumsal diğer alanlara göre daha zor örgütlenebildiği ve iktidarı reddetmenin daha cesurca ifade edilebileceği bir tepki mekanına dönüşebilir. Kontrolsüz kalabalıklardan korkan otoriter iktidarların kendi kalabalıklarını yaratmak için bu mekanları inşa etmesi de bu açıdan bakıldığında ironik bir anlam taşır.

Cumhuriyetin ilk yıllarını, sporu odağına alan tarihsel bir çözümleme sunma amacındaki bu makaleye konu olan spor ve devlet kavramları üç bölümde incelenmiştir. Birinci aşamada iki kavramın birbiri ile olan ilişkisi teorik ve tarihsel boyutta değerlendirilmiş, sonrasında ise Türkiye Cumhuriyeti özelinde bu konu ayrı bir alt başlıkta ele alınmıştır. İkinci aşamada, doğrudan tarihsel süreç analiz edilmiş ve erken dönem cumhuriyet politikaları incelenmiştir. Kronolojik bir sıra ve neden sonuç ilişkisi gözetilerek oluşturulan bu bölümde Berlin Olimpiyatları’na ayrı bir vurgu yapılmasının nedeni, sporda devletçilik hamlesinin kritik anlarından birine denk gelen en büyük uluslararası spor organizasyonu olması ve Almanya’da yapılmış olmasıdır. Zira, dönemin sporda devletçilik politikalarını şekillendiren kişi dönemin en önemli Alman spor uzmanlarından olan ve Berlin Oyunları’nın organizasyonundan sorumlu olan Carl Diem’dir. Bu ilişki nedeniyle makalenin üçüncü bölümünde Carl Diem ve raporunda somutlaşan, Türkiye spor hayatındaki Alman etkisi incelenmiştir

1. Devlet ve Sporun Karşılıklı İlişkisi

Tarih öncesi çağlarda insanın yumruğunu bir silah olarak kullanabileceğini keşfetmesi ile başlayan süreçte spor mefhumu, günümüze kadar geçirdiği evrimlerde farklı formlara bürünüp farklı sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçlar yeni süreçlerin nedeni olsa da hiç değişmeyen şey “bedenin güçlü tutulması” ihtiyacıdır. Bu yargı cümlesi bu makalede bilinçli bir şekilde ilk paragrafın ikinci cümlesi olarak kullanıldı. Bedenin güçlü tutulmasının “ihtiyaç” olması ve bunu kimin belirlediği, devlet ve sporun karşılıklı ilişkisini de yönlendiren ana unsurlardan biridir. Bu çalışma, bireyin kendi bedeni üzerindeki karar verme hakkı ile devletin bu hakkı kendine transfer etme çabasının tarihini spor kavramı üzerinden açıklayabilmeyi amaçlar. Bu amaç doğrultusunda da belirli bir dönemi, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan sonraki, siyasal ve ekonomik dönüşümlerin ardından gelen kültürel dönüşüm dönemini inceleyerek yapmaya çalışır.

Beden politikalarını anlayabilmek için, sadece beden politikalarını incelemek yeterli değildir. Beden politikalarını, başta ekonomi olmak üzere ilgili çağın tüm politik ve sosyal

süreçlerinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bu bakış açısını ispatlar nitelikte Michel Foucault, College de France’da verdiği Biyopolitika derslerinin notlarından oluşan kitabın ismi “Biyopolitikanın Doğuşu” olmasına rağmen, kavramdan ve doğrudan beden-politika ilişkisinden kitabın (ders döneminin) ortasına geldiğinde bahsetmeye başlamıştır ve 7 Mart 1979 tarihli dersin girişinde şu ifadeyi kullanmıştır:

Gerçekten de ilk başta niyetim size biyopolitikadan bahsetmekti, fakat gelin görün ki, uzun bir süreyi, belki de çok uzun bir süreyi neoliberalizme, hatta Alman tarzı neoliberalizme ayırmış olduk (Foucault, 2015; 156).

Tam da bu nedendir ki devletin sporun yönetimini kontrol etme isteğini anlayabilmek için sporun politik alanda var oluşunu incelerken, araştırmayı oyun kavramının kökenine inerek başlatmak gerekir. Boş zamanda oynanan oyunun kendisinin bir iş haline gelmesi sonucu ortaya çıkan sporlar ister ekipmanla ister ekipmansız yapılsın, insanın ihtiyaçlarının oyuna dönüştürülmesinden doğmuştur. Avcılık yaparken kullandığı becerilerin, vahşi hayvanlardan kendini korurken kullandığı becerilerin taklidi olarak geliştirilen ilkel sporlardan başlayarak günümüze kadar gelen tüm sporları düşündüğümüzde, spor yapmanın üç ön koşulu vardır:

- Spor yapacak zaman (boş zaman)
- Kendisine yetecek olandan fazlasını üretme yeteneği edinmesi
- Ürün fazlası için “bölüşüm mekanizmasının” oluşturulması (Fişek, 1980; 15)

Önkoşulların oluşması sporu, sporun varlığı da rekabeti ve müsabakaları doğurur. Ruhani ve dinsel boyutuyla beraber düşünüldüğünde antik çağda olimpiyatlar, spor ve devlet ilişkisi dendiğinde akla gelen ilk önemli tarihsel olaylardan biridir. Tüm savaşların ateşkes ile durduğu ve barışçıl dönemin spor müsabakaları ile geçtiği olimpiyat oyunları geçici ve dönemsel birer etkinlikten ibaret olabilir fakat gençleri yetiştirme, onları bedenen kuvvetli hale getirme konusunda spor, antik dönem kent yaşamında önemli bir yere sahiptir. Bu amaçla yapılan kent agoralarının daha sonraları sportif etkinliklere yeterince elverişli olmadığı görülünce erkek çocukların eğitmenler gözetiminde koşmaları, ata binmeleri, boks ve güreş yapmaları, disk atmaları için “gymnasion” olarak nitelendirilen özel kamusal spor mekanları ve alanları ayrılmış; zaman içinde gelişen gymnasionlar Antikçağ kent yaşamının vazgeçilmez merkezlerinden biri olmuşlardır (Başgelen, 2009: 7). Genç erkek bedeni, tıpkı 1930’lu yılların devlet adamlarının gördüğü gibi birer potansiyel asker bedeni olduğu için o zamanlarda da güçlü tutulmalıydı. Bu perspektifte sporun, devlet adamı açısından işlevselliği antik çağdan itibaren erkek bedeninin kuvveti üzerine kurgulanmıştır. Barış zamanında spor yapan ve güçlenen beden, savaş zamanına hazır güçlü bir askeri; güçlü ve fizik kondisyonu yüksek askerlerden oluşan bir ordu da güçlü bir orduyu ifade edegelmiştir.

Sporun devlet ile olan ilişkisini düşünürken bunu tarih çağlarında mümkün olduğunca geriye götürebilmek değil fakat bu tarihsel perspektifin, spor devlet ilişkisinin son yüz yılı ile nasıl örtüştüğünü göstermek adına bir kavramsal çerçeve çizerek çalışmayı devam ettirmek yararlı olacaktır. Sonda söylenebilecek şeyi başta söylemek gerekirse sporun, devlet açısından işlevselliği birbirini izleyen üç aşamadan oluşur:

- Askeri kapasite gelişimi (bedenin güçlendirilmesi)
- Sağlık politikaları (özellikle önleyici hekimlik alanında sağlıklı beden hedefi)
- Propaganda aracı olarak spor ve spor müsabakaları

Bu basamaklar, birinin bitip diğerinin başladığı bir dönemsel ayrıştırmayı ifade etmemekle beraber kronolojik bir şekilde olagelmıştır. Son tahlilde spor devlet ilişkisi,

propaganda aracı haline geldiği erken 20.yüzyıl evresinde de halen askeri kapasite gelişimi ve önleyici sağlık politikaların bir parçası olarak kullanılmaya devam ediyordu.

Spor devlet ilişkisinin çağlar içerisinde en son geldiği propaganda boyutunu düşündüğümüzde Louis Althusser'i hatırlamak gerekir. Devletin ideolojik aygıtlarından bahsederken Althusser, sporu da bu aygıtlar içerisine almıştır. Spor, bir kavram olarak baskı aygıtlarının yanında devletin hegemonyasını sağlamaya yardım eden ideolojik aygıtlar sınıflamasında “kültürel aygıtlar” kategorisinde edebiyat ve güzel sanatlar ile birlikte anılmıştır (Althusser, 2003; 168-169). Sporun, beden eğitimi olarak ele alındığı ulus devletler çağında yurttaşın fiziksel durumu üzerine gerçekleştirilen tüm politikalar aslında kimlik politikalarının bir parçasıdır ve devlet-vatandaş arasındaki tahakküm ilişkisini yeniden üretir. Ayrıca şunu da söylemek mümkündür ki bu politikalar gençliğin toplumsallaşma biçimlerini de belirler. Beklenti, her gencin düzenli şekilde spor yaptığı, sağlıklı bir biçimde idmanlı kalarak fiziksel kapasitesini koruduğu bir topluma ulaşmaktır. Bu sayede devlet, kendi açısından varlığının sürekliliği ve sağlamlığını garanti altına alınabileceğini düşünür (Manrique Arribas, 2014; 429).

1.1. Türkiye’de Devlet ve Spor İlişkisi

Şebnem Pala, sporun son yüzyıldaki evrimini kronolojik bir sırayla bürokratikleşme, metalaşma, küreselleşme, sanallaşma (Pala, 2005; 35-40) olarak basamaklandırır. Endüstriyel sporun, markanın, ürünün, kısacası piyasa mekanizmasının konuşulduğu günümüz spor politikalarındaki yapısal sorunları anlayabilmek için Pala'nın tasnifindeki ilk basamağa dönüp bakmak gerekir. Sporun bürokratikleşmesi süreci, yani devletlerin, sporun kendisini olmasa da yönetimini ele almak istediği dönemde, kendi ülkelerinde spor yönetimini yapılandırma biçimleri ve tercihleri bugüne yansımıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin erken döneminde, sporun devlet yapısı içerisinde ele alındığı tarihsel sürece girmeden önce Ahmet Talimciler'in sporun geçmişte ne olduğu ve bugüne ne olarak dönüştüğü konusunda dört maddeyle yaptığı analiz, siyasal tarihteki süreci anlayabilmek açısından faydalı bir perspektif sunabilir. Talimciler'e göre sporun kavramsal olarak geçirdiği dönüşümler şu şekildedir:

1- Spor önceleri belli bir sosyal sınıfın/kesimin boş vakitlerini geçirme (değerlendirme) faaliyeti iken, bugün kitlelere mal olmuş bir etkinliktir.

2- Önceleri organize şekilde gerçekleştirilmeyen bir boş zaman faaliyeti olan spor, yerini organize olmuş, kurumsallaşmış ve tüm dünyaya yayılmış bir faaliyetler bütününe bırakmıştır.

3- Spor artık sadece bir boş zaman değerlendirme işi olmaktan çıkmış, bu alanda çalışan bir meslek grubunun yaratılmasını sağlamıştır.

4- Meslekleşme beraberinde endüstrileşme ve ticari meta olarak sporun ve sporcunun görülmesini ve kullanılmasını getirmiştir. (Talimciler, 2010; 67)

On dokuzuncu yüzyılda spor, beden eğitimi; beden eğitimi jimnastik, jimnastik de özel bir jimnastik türüyle özdeşleşmiştir. Fransa'da jimnastiğin kurucusu kabul edilen İspanyol Albay Don Francesco Amoros ve Alman beden terbiyesi öncülerinden Ludwig Jahn'ın tekniklerinin birleşiminden oluşan bu tür, Jahn-Amoros jimnastikleri olarak anılmaktadır (Fişek, 1980; 217). Modernleşmenin erken çağı bu jimnastik türlerinin askeri talimlere entegrasyonuna sahne olmuş, imparatorluklar çağı sona erip milliyetçi ve otoriter ulus devletler

çağı başladığında otoriter devletler aynı bakış açısıyla bu kez milli kimlik oluşumunda sporu, bir beden terbiyesi aracı olarak kullanmayı seçmişlerdir.

Bu bakış açısı İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde devletlerin temel bakışı haline gelmiştir. Sporun yönetimini kulüplerin kontrolünden alıp devlet yönetimine geçirmeyi planladığı 1930'lu yıllardan itibaren cumhuriyet rejimi için spor, gençliği yetiştirme hedefinin bir aracı olmuş, bunu yaparken de sporun doğrudan parti tarafından yönetildiği Alman modeli örnek alınmıştır (Talimciler, 2010; 47-48). Bazı siyasal sistemlerin, bedenleri kontrol altına almak, belli bir kalıba sokmak, tabiri caizse “hizaya getirmek” ve disipline etmek gibi hedefleri vardır (Canatan, 2011; 52). Otoriter devletler, doğaları gereği her şeyi yönetme istencinde olan, iktidarın olduğu her yerde muktedir olmaya çalışan bir tutumla varlığını sürdürürler. Dolayısıyla otoriter devletler, sporu da yönetmek istediler. Yöntemleri farklı olsa bile bunu Sovyetler Birliği de İtalya da İspanya da Almanya da yapmıştır. Odak noktaları gençliktir ve gençliği, tahayyül ettikleri gibi şekillendirmek için örgütlemek amacıyla belirli ölçüde sporu kullandılar. Çünkü spor, onlara gençliği diledikleri forma sokmaları için gerekli dinamizmi veriyordu. Bu nedenle kaçınılmaz biçimde uluslararası spor müsabakaları ve organizasyonları zamanla bir propaganda aracı haline gelecek ve her otoriter devletin hem kendi gençlerinin gücünü hem de fiziki koşullar (stadyum, tesis vs) anlamında gelişmişliğini sergileme fırsatı olarak görülmeye başlanacaktır.

Tüm bunlara ek olarak şunu da belirtmek gerekir ki, gençliği kurgularken sporun araçsallaştırılması dönem romanlarına dahi yansımıştır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Ankara isimli romanında yarattığı Yıldız karakteri bir roman kurgusundan çok, dönemin siyasal önderlerinin hayalini kurduğu genç birey profilinin ütöpik halidir. Modern bir genç kız olan bu karaktere hem sanat hem de spor kimliği yüklenmiş ve hatta asıl mesleği tiyatro iken, kızın sporcu kimliğinin zaman zaman bu sanatçı kimliğine üstün geldiği vurgulanmıştır ve bu durum olumlanmıştır (Karaosmanoğlu, 2019; 216).

Sporun yalnızca beden terbiyesine indirildiği, beden terbiyesinin de hem milli kimliği oluşturma hem de gerektiğinde vatan savunmasına hazır, fiziksel olarak güçlü bir genç nesil yetiştirme hedefiyle araçsallaştırıldığı erken cumhuriyet dönemi politikalarının değerlendirileceği ikinci bölüme geçmeden önce Recep Peker ismine ayrı bir vurgu yapmak gerekir. Recep Peker, 1931-1936 döneminde tek parti rejiminin en önemli organı olan ve kararları bütün parti üyeleri için kayıtsız şartsız bağlayıcı olan CHP Genel Başkanlık Kurulu (GenBaşKur) Atatürk ve İnönü ile birlikte üçüncü üyesiydi. (Yıldız, 2010; 199-200). Dolayısıyla sporun parti ve devlet kontrolüne geçtiği yıllardaki bu pozisyonu göstermektedir ki hem Carl Diem'in davet edilmesi hem de daha geniş anlamıyla sporda devletçilik hamlesinde Recep Peker kritik bir aktördür. Yine Recep Peker'in yeni rejimin üçüncü en önemli adamı olduğu bu dönemde, bünyesinde sporu barındıran başka bir yapı da meydana getirilmiştir. Bu yapı Halkevleridir. Halkevleri partili partisiz bütün yurttaşları birleştirecek ulusal kültür yuvaları olarak tasarlanmıştı. Halkı; bilinçli, birbirini anlayan, birbirini seven, ulusal ideale bağlı bir topluluk haline getirmeyi amaçlıyordu (Şener, 2015; 261). Dolayısıyla beden terbiyesi ve spor, bu yapının temel var oluş nedeni değildir fakat bir koludur.

Recep Peker'in ve benzer düşüncede olan devlet adamlarının hedefinde gençliği, tıpkı Almanya'da olduğu gibi bir teşkilat altında toplama gayesi vardır. Bu anlayışa göre tıpkı ekonomi, eğitim ve kültür hayatının tamamı gibi spor da bir devlet işi olmalıdır. Parti devlet bütünleşmesini göz önünde bulundurulduğunda ise sporun, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün 1938 yılında kuruluşuyla devlet kademesine geçmeden önce 1936 yılında kurulan Türk Spor Kurumu ile doğrudan partiye bağlanması, Peker'in İtalya ve Almanya gezilerinden sonra iyice olgunlaştırdığı ve 1935 kongresinde, “Türkiye Cumhuriyeti bir parti

devletidir” sözüyle ifade ettiği, parti devleti projesinin doğrudan bir yansımasıdır (Yıldız, 2010; 204).

1938 yılında Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü’nü kuran ve sporu başbakanlığa bağlı bu kurumla bir “devlet işi” yapan Beden Terbiyesi Kanunu, resmi öjenik eğilimlerin açık bir tezahürüdür. Gençlerin beden terbiyesi aktivitelerine katılmasını zorunlu kılar. Beden terbiyesi için yapılacak aktiviteleri askerlik gibi bir mükellefiyet olarak görür (Yıldız, 2010; 237). Dolayısıyla bu kanunun ve kanunun vücuda getirdiği kurumun varlığı, 1930’lu yıllarda devlet adamlarının güttüğü politikanın kurumsal açıdan sonuca ulaştığının kanıtıdır.

Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü, uluslararası spor örgütlenmelerine göre tamamen ters yapıda, siyasetçiler arasında müdahaleye yol açacak biçimde ve sporun temel ögesi olan kulüplerden kopuk biçimde sporun ulusal yönetimini yürütmüştür. (Sümer, 1988; 33). Rekabeti dışladığı için kulüpleri de sistemden dışlamıştır. Foucault’ya göre rekabet, piyasa ekonomisi alanında bir düzen ilkesidir. Ama üzerine toplumun tamamını inşa edebileceğimiz bir ilke değildir. Ahlaksal ve sosyolojik olarak rekabet birleştirici değil, daha ziyade ayrıştırıcı bir ilkedir (Foucault, 2015; 201). Toplumunu birleştirmek ve Türk ulusu haline getirmek hedefinde olan bir siyasal akımın, sporun içindeki rekabet ögesini de dışlaması tutarlıdır. Burada tutarsızlık yaratan şey, spor mefhumunu ortaya çıkaran şey bizzat rekabettir, bir başka deyişle rekabet, sporun varlık nedenidir. Sporun ortaya çıkartan şey rekabet iken, rekabeti öteleyerek sporu, politik amaçlar doğrultusunda kullanma hedefi, yöneticiler açısından daha baştan başarısızlığa mahkum bir durum yaratmıştır.

2. Erken Cumhuriyet Dönemi Spor Politikaları

Kuruluş şekli, yapısı ve varoluşsal durumları ne kadar farklı olursa olsun sporun temel örgütlenme aracı kulüplerdir. Dolayısıyla devletin spor ile olan ilişkisini incelerken, spor kulüpleri ile siyasal otoritesinin ilişkisini temel almak gerekir. İmparatorluğun son döneminde Osmanlı modernleşmesi kapsamında her ne kadar askeri modernleşme içerisinde fiziksel egzersiz olarak spor kullanılsa da rejimin koyduğu kurallar gereği Türk-Müslüman tebaanın İkinci Meşrutiyet’in ilanına kadar bir kulüp kurması ve bir organizasyon çatısı altında spor yapması mümkün değildi. Bu durumun tek istisnası, padişah onayı ile kurulan Beşiktaş Jimnastik Kulübüdür. Dolayısıyla Türkiye’de erken dönem kulüpleşmenin öncüleri, futbolun icat edildiği ülke olan İngiltere’den gelmiş İngiliz vatandaşları ile kendilerine tanınan istisnalardan yararlanan Rum azınlığıdır. Kadıköy’ün Moda semtinde kurulan Moda Football Club ve Rum Elpis kulüpleri bu toplulukların kurduğu ilk kulüplerdendir (Sert, 2000; 86)

İlk kulüplerin ortaya çıktığı bu dönem Birinci Dünya Savaşı’na doğru giden bir süreçte denk geldiğinden ötürü iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Partisi’nin spor konusundaki hedefleri askeri açıdan faydalı olacak yönde gerçekleşmiştir. Haziran 1913’te Türk Gücü Cemiyeti adı verilen, hedefi gençler arasında sportif aktiviteleri ve beden eğitimini yaymak olan paramiliter bir dernek ile 28 Mayıs 1914’te benzer amaçlar taşıyan, öncülüğünü Türkçü İdeolog Ziya Gökalp ve savaş bakanı Enver Paşa’nın yaptığı Osmanlı Güç Dernekleri kurulmuştur. (Okay, 2003; 153)

Çalışmanın odağı olan Cumhuriyet döneminin betimlemesini yapmadan evvel, bu dönemin miras aldığı geç Osmanlı periyodunun toplumsal atmosferini anlamak, azınlık kulüpleri ile Türk kulüplerinin arasındaki rekabetin sadece sahadaki sportif bir rekabet olmadığını görebilmek, ileride kimlik politikaları açısından sporun ne ifade ettiğini daha iyi kavramak için Karşıyaka Spor Kulübü’nün kuruluşunda yer alan bir kişi olan Zühtü İşıl’ın,

İkinci Meşrutiyet'in ilanı sonrası futbol atmosferi, kulüpçülük ve kulüpçülüğün gayrimüslimlerin kontrolünde oluşu bağlamında şu ifadeleri oldukça aydınlatıcıdır:

Memleket bizimdi, fakat hakim olan Türk'ten başkalarıydı... Hürriyet ilanı ile "Türk'üz" diye övünmek ihtiyacını duymaya başlamıştık, her sahada duyulan bu ihtiyaçlar bizi sporda örgütlenmeye itti (Aksoy, 1988; 35).

2.1. Sporun Politik Tarihinde Erken Cumhuriyet Dönemi

Milliyetçiliğin altın çağı olarak adlandırılabilir erken yirminci yüzyılda ve özellikle iki dünya savaşı arasındaki dönemde devletin ve devlet adamlarının spor ile olan ilişkisi birçok ülkede otoriter bir şekilde spor alanına hakim hale gelme ve sporu bizzat devlet kademesinde yönetme isteği ile paralel gelişmiştir. Bu gelişimi, kurumların merkeze alındığı ve kurumsal dönüşümlerin incelendiği bir kurumlar tarihi halinde ele almanın ötesine geçip nedensellik ilkesi ile mukayeseli bir tahlil yapmak ve başta toplum olmak üzere diğer aktörleri de göz ardı etmeden çok yönlü ilişkiler bütünü olarak süreci analiz etmek gerekir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında spor siyaset ilişkisini incelerken bu çağı, Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı Dönemi – Türk Spor Kurumu Dönemi – Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü dönemi olarak sınıflamak, sporun politikasını anlamak için yeterli değildir. Bu kurumların varoluş nedenleri, neyi hedefledikleri, neden ortaya çıktıkları ve kimin amacına hizmet ettikleri önemli olduğu gibi kurumların ortaya çıkışı ya da sona erişti sürecinde sporun ve politikanın içinde yer alan tüm aktörlerin tutumu ve sürece etkisi de eşit derecede inceleme konusudur.

İlerici bir tutumla muasır medeniyetler seviyesine ulaşma gayesinde olan genç rejim, ilk yıllarında yöntem olarak liberal bir tutum benimsemiştir. Bu tutum ekonomiye yansıdığı gibi kültürel hedeflere de yansımıştır. İzmir İktisat Kongresi nasıl ki liberal iktisat yolunu temsil ediyorsa, aynı dönemde sporun ulusal düzeydeki çatı örgütlenmesi olan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı da sporun yönetiminde aynı liberal tutumun temsiliydi. Sporun temel aktörü olan kulüpler, liglerin organizasyonu amacıyla kurdukları ittifakı, devletin maddi desteği ile ulusal düzeyde sporu düzenleyen bir yapıya erdirmişlerdi. Öyle ki 1924 Paris Olimpiyat Oyunları'na gidişi organize eden de yine bu kurumdu. Bu organizasyona gidebilmek adına örgüte verilecek tahsisatın temini ve örgütün kamuya yararlı cemiyet olarak ilanı Ocak 1924'te yayımlanan 170 ve 171 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile gerçekleşmiştir. (Atabeyoğlu, 2001; 11)

Paris'te düzenlenen ve 1924 yılında gerçekleşen olimpiyat oyunlarına Türk sporcularının da katılımı konusunda ayrı bir parantez açmak gerekiyor. Cumhuriyetin ilk yıllarında, devletin hazinesi varoluşsal harcamaları dahi güçlüklerle karşılamaya yetecek durumdayken olimpiyata gidecek sporcuları finanse ederek Türkiye takımını bu organizasyona dahil etmek hiç kuşku yok ki sadece siyaset adamlarının spor sevgisi ile açıklanamaz. Çünkü 10 liranın 1 altın ettiği bir dönemde sadece bu oyunlar için 17.000 lira ödenek vermek, devlet bütçesi için büyük bir fedakarlıktır. Üstelik bu ilk ödeneğe ek olarak, iki kafele halinde tüm sporcu ve antrenörlerin oyunlara gidebilmesi adına 50.000 liralık ek bir ödenek daha çıkartılmıştır (Atabeyoğlu, 2001; 12). Söz konusu organizasyonun gerçekleştiği tarihte yeni devlet henüz birinci yılını tamamlamamıştı. Yeni kurulan her devlet gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin de en önemli gündemi uluslararası tanınma idi. Olimpiyatlarda boy göstermenin, diğer ulusların yanında Türk sporcularını kırmızı beyaz bayrak ve yeni devletin adı ile yarıştırmamanın, meşrutiyet ve uluslararası tanınma konusunda büyük katkı yapacağı düşüncesi, kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde bu hamlenin amaçlarından biridir.

İlk on yılın sonunda, küresel ekonomik krizin yani Büyük Buhranın da etkisiyle, dünyadaki eğilime paralel olarak Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri, ekonomide devletçilik prensibini benimseyerek liberal tutumdan vazgeçmiştir. Liberal ekonomik dönemdeki paralelliğin aynısı bu dönem için de geçerlidir. Sporun yönetimi konusu da tıpkı ekonominin yönetimi gibi 1930'lu yıllarda devletçi bir yola girmiştir. Bunun kurumsal çıktısı da 1936 yılında sporun doğrudan Cumhuriyet Halk Fırkası kontrolüne geçmesi anlamı taşıyan Türk Spor Kurumu; ardından bunu takiben iki yıl sonra sporun devlet bürokrasisinde kalıcı şekilde yer edinmesi ve parti kontrolünden devlet kontrolüne geçmesi anlamı taşıyan Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü ortaya çıkmıştır.

Otuzlu yılların spor alanındaki devletçi spor politikaları elbette sadece ekonomide liberal görüşü bırakıp devletçi yola girilmesi nedeniyle ortaya çıkmamıştır. Bu yıllarda yapılan hamlelerin en önemli işaretini aslında 1926 yılında bizzat Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün kendisi vermiştir. Türkiye'de sporun ulusal düzeyde o dönemdeki en üst yönetimi olan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı, 1926 yılının Eylül ayında üçüncü genel kongresini gerçekleştirmiş, kongrenin iki gün sonrasında ise yönetime seçilen delegeler Milli Eğitim Bakanı eşliğinde Çankaya'ya kabul edilmiştir. Spor yöneticilerinin ziyareti sırasında Atatürk, belki de spora ve sporun yönetimine bakış açısını en net şekilde sergilediği uzun bir konuşma yapmıştır.¹ Günümüzde dahi neredeyse herkesin ezbere bildiği “ben sporcunun zeki, çevik ve aynı zamanda ahlaklı olanını severim” cümlesini de bu konuşmada zikretmiştir (San, 1999; 115-121).

Gençlerin beden terbiyesi, gürbüz ve yavuz olması hedefi nedeniyle dolaylı olarak bir ırk ıslahı çerçevesine de oturtulabilecek bu bakış açısını özetleyen, günümüz insanının dahi aşına olduğu bir diğer cümle de “sağlam kafa sağlam vücutta bulunur” sözüdür. İlerici, aydın ve modern bir toplumu oluşturacak gençliği yetiştirme hedefinde olan yeni devletin siyasal erki, ilerici ve sağlam bir zihin için sağlam ve sağlıklı bir bedeni önkoşul olarak görüyordu. Bu bakış açısı toplumu, organizmacı bir bakış açısında değerlendiren dönemin politik görüşü ile de tutarlıdır. Öyle ki bir toplumun “sağlıklı” olabilmesi için bireylerin de sağlıklı ve sağlam olması gerekir. Bu çalışmanın başlarında bahsedilen ve sporun sağlık politikalarında da kullanıldığı evre, cumhuriyetin erken yıllarında bu safhada görülmektedir. Otuzlu yılların hükümet programlarının açıklandığı meclis konuşmalarının içeriğinde spor meselesinin, askeri meseleler ve sağlık meselelerinden bahsedildiği paragrafların ardından ya da önünden geldiği görülecektir. Örneğin Celal Bayar Başbakanlığında kurulan hükümetin programının ve hedeflerinin açıklandığı ve 08.11.1937 tarihinde gerçekleşen meclis oturumunun ikinci bölümünde Bayar, “milli kültür içerisinde mütalaasını zaruri gördüğümüz sporu, profesyonel şampiyon yetiştirmek için istemiyoruz” ifadesini kullandıktan birkaç cümle sonra ordu konusuna girmiştir (Neziroğlu ve Tuncer, 2013: 281). İkinci Dünya Savaşı ve takip eden dönemde bir eğitim işi olarak ele alınmaya başlanan spor konusunda yeni Başbakan Recep Peker, 14.08.1946 tarihli meclis oturumunda sporu Milli Eğitim işleri başlığında değerlendirmiş, her tür spor işlerinin öğretici kadrolarının yetişeceği yüksek beden terbiyesi enstitüsü açma hedefinden bahsetmiş ve bundan sadece bir cümle sonra sağlık işleri başlığına geçiş yapmıştır (Neziroğlu ve Tuncer, 2013: 424).

Bir sağlık, ırk ıslahı ve hepsinden önemlisi paramiliter bir bakışla askeri bir mesele olarak düşünülen; gençliği örgütlenme aracı, onların bedenini terbiye ederek dinç ve diri tutma amacı güden devletçi spor anlayışının “kitleler için spor” felsefesini yerleştirmesindeki en önemli engel “rekabet” kavramıdır. Spor, hangi branş olursa olsun özünde rekabeti barındırır, antik çağlardan beri, bir boş zaman aktivitesinden işin kendisine dönüşüp branşlaşmasına neden

¹ Konuşmanın tam metni için bkz. Haluk San, **Türk Spor Tarihinde Atatürk**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, Aralık 1999, s. 115-121

olan en önemli şey kitlelerin ilgisini çekmesidir. Bu ilginin nedeni de rekabet unsurudur. Topluluk, yarışmayı ve mücadeleyi izlemek istediği için tribünde bulunur. Sporcuyu daha iyi olmaya sevk eden en itici unsur da rekabettir, diğerlerinden daha iyi olma isteğidir. Sporu kullanmak için sporun özünde bulunan bu kavramı bertaraf etmek, devletçi bakış açısının en büyük çelişkisidir. Öyle ki rekabetin kaynağı olarak gördüğü kulüpleri kontrol altına almaya çalışacak, federasyona bağlayacak ve bir adım daha öteye giderek kanunla kimi kulüpleri birleştirecek, renklerini belirleyecek ya da yok sayacak bir noktaya gelecektir. Bunu yaparken mevcut kulüplerin yerini alacak ve devletin spor mantığı ile çalışacak yeni kulüpler, idman ocakları, gençlik birlikleri meydana getirecektir. Günümüzde adında idman yurdu, gençlik kulübü ya da gençler birliği kelimelerini taşıyan kulüplerin kuruluş yılları çoğunlukla bu politikaların gerçekleştiği dönemlere denk gelmektedir.

Öz bir ifadeyle sonlandırmak gerekirse, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın 29 Haziran 1938 tarihli meclis oturumunda sarf ettiği kanun ile ilgili şu özleri, Beden Terbiyesi Kanunu'nun varoluş nedenini açıklar:

Her rejim kendine layık bir vatandaş tipi bulmuştur ve onu arar. İstibdat rejiminin vatandaşının tipi malumdur. Bizim Atatürk rejiminin, Kemalist inkılabın rejiminin adamı güzel vücutlu, sağlam düşünceli, cesur, vakur, hakkını ve fikrini her yerde müdafaa eden, neşeli ve ciddi olmaktan ibarettir. Bizim aradığımız budur. Bu beden terbiyesinden maksat, fikri, seciyevi ve ahlaki terbiyedir. Bizim rejimin istilzam ettiği tip budur (Yıldız, 2010; 237)

2.2. 1936 Berlin Olimpiyat Oyunları

Modern Olimpiyat Oyunları tarihinde ilk kez altın madalya kazandığımız ve ilk kez kadın sporcu gönderdiğimiz 1936 Berlin Olimpiyat Oyunları'nı (Atabeyoğlu, 1997; 59) ayrı bir başlıkta ele alan ve politik anlamını betimlemeyi amaçlayan çalışmanın bu bölümüne bir alıntı ile başlamak, olimpiizm fikrinin doğuşu ile ilgili öz bir anlatı yerine geçecektir:

Pierre de Coubertin'in Olimpiyat Oyunlarını canlandırırkenki amacı sadece eski Yunanistan'a saygı sunmak ve halkların dostluğunu spor aracılığıyla yüceltmek değildi. O dönemin birçok Fransız'ı gibi o da sporun ülkenin gelişmesine yardımcı olabileceğini düşünüyordu. O, genç Fransızlarda bir yarışma fikri uyandırmak ve onları diğer uluslarla mücadele ederken görmek istiyordu. 1870 yılında Prusya'nın Fransa karşısında elde ettiği zafer, askerlerin iyi fizik kondisyonuna dayalı bir askeri antrenmanın sonucu olarak algılandı. Sözgelimi 3. Cumhuriyet döneminde birçok jimnastik ve atıcılık kulübü kurulmuştur ve bunların tümünün programı, vatan topraklarını korumaya yöneliktir (Boniface, 2007; 77)

Otoriter yönetimler 1930'lu yıllarda yoğunlaşan biçimde kendi insanını yaratmaya çalışmıştır. Bu kimi zaman "üstün Alman genci" olarak kurgulanmış, kimi zaman "yeni Sovyet insanı" olarak hedeflenmiş, kimi zaman da "çağdaş Türk genci" olarak düşünülmüştür. Yaratılmaya çalışan yeni insanın hedefinin ortak noktası gençliktir. Otoriter rejimler, tahayyül ettikleri toplumu yaratmaya elbette gençlikten başlamışlar ve onları şekillendirmeye çalışmışlardır.

Bu dönemde gerçekleşen olimpiyat oyunları ise farklı uluslardan gelen genç sporcuların yarıştığı bir sportif organizasyon olmanın ötesinde "yeni insan" modellerinin rekabet içine girdiği bir algıyla yönetilmiştir. Propaganda ve propagandanın kurumsallaşması konusunda çağdaşlarına belirgin bir fark atmış olan Nazi iktidarı, 1936'da düzenlenen Berlin Olimpiyat Oyunları'nı bir fırsat olarak görmüştür. Nazi rejimine gelecek uluslararası bir müdahale ihtimaline karşı bir barış mesajı anlamı taşıyan olimpiyatlar aynı zamanda rejimin yarattığı Alman gencinin de başarısını göstermek için bir fırsat olarak görülmüş, kazanılan madalya

oranında %25 ile büyük bir başarı elde eden Almanlar böylelikle rejimin hem siyasal hem de beşeri açıdan en üst seviyede olduğu mesajını tüm dünya ile paylaşma fırsatı bulmuştur (Güzelipek, 2017; 30).

İlerleyen yıllarda soykırıma kadar varacak politikalara evirilen üstün Alman ırkını yaratma hedefinin sınav sahnelerinden biri olduğu için Berlin oyunları ister istemez rakipleri de bu algıya doğru çekmiştir. Öyle ki, sahada yenilen sporcunun aslında gençlik politikalarında yenilen bir ülke olabileceği ihtimali kimi ülkeleri kimi branşlarda sporcu göndermek konusunda kuşkulandırmıştır. Bu düşüncenin bir tezahürü olarak, futbolcuların ve hatta ilk kez olimpiyat oyunlarında yer bulan bir branş olan basketbolcuların dahi götürüldüğü bu olimpiyata Türkiye, olimpiyat oyunları dendiğinde akla gelen ilk branş olan atletizm takımını göndermemiştir.

Spor alanındaki rekabetin sadece sportif bir rekabet olmaktan çıktığı bu oyunlar yüz metre finalinde birinci olan Amerikalı siyahi atlet Jesse Owens'ın ten renginden ötürü Hitler tarafından tebrik edilmemesi ve Hitler'in ödül töreni öncesinde stadyumu terk etmesi başta olmak üzere pek çok olaya sahne olmuştur. Ayrıca olimpiyat meşalesi fikri, olimpiyatların izole bir ortamda yapılmasını sağlayan ve sporcuların hem daha rahat etmesi hem de konsantrasyonunu güçlendirirken farklı ülke sporcularıyla sosyal ilişkiler kurmasını da sağlayan "olimpiyat köyü" gibi yenilikler de ilk kez bu oyunlarda gerçekleşmiştir. 1936 Olimpiyat Oyunları'nın yapıldığı olimpiyat köyü, halen Berlin şehri sınırları içerisinde sportif etkinliklerin devam ettiği canlı bir müze halinde yaşamına devam etmektedir. Almanya'nın köklü kulüplerinden Hertha Berlin Spor Kulübü'nün tesisleri, kulüp binaları bu köyün sınırları içerisinde yer almakta, Hertha Berlin futbol takımı maçlarını, bu olimpiyat için inşa edilen stadyumda oynamaktadır.

3. Türk Modernleşmesi Açısından Sporda Devletçi Hamlede Alman Etkisi

Türkiye Cumhuriyeti açısından sporda devletçilik hamlesi Carl Diem'in 1933 yılında yazdığı ve Alman modeline benzer bir modeli Türkiye için tasarladığı raporuyla fiilen başlamış olsa da Türk modernleşmesi içinde Alman uzmanların etkisi daha eskiye dayanır. Başlangıcı on beşinci yüzyıla kadar uzanan Türk-Alman ilişkileri 1721 yılında İstanbul'a gönderilen Prusya elçisi Johannes Jorgowsky ve 1739 yılında gönderilen Johan de Satler sayesinde daha da gelişmiştir. Emeklilik ve istifa durumu nedeniyle maddi sebeplerle Osmanlı ordusuna katılanları hariç tutarsak resmi davet sonucu sözleşme imzalayarak gelen ilk Alman askeri uzman Helmut von Moltke, Kasım 1835'te göreve başlamıştır (Kış, 2017; 13-17).

Osmanlı ordusundaki askeri modernleşme sürecinde süreklilik arz eden Alman generallerden belki de sporun politik tarihi açısından en önemlisi Mareşal Colmar von der Goltz'dur. Kendisinin kurucusu olduğu, Almanya'daki gençlik teşkilatının büyük yararlarından bahsederek, böyle bir teşkilatın Osmanlı'da da kurulması gerekliliğini "gerçek bir ordunun arkasında, her zaman güçlü bir gençlikten oluşan bir ihtiyat ordusunun bulunması gerektiği" sözleri ile ifade eden Mareşal von der Goltz, Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya bu konuda bir proje sunmuştur (Ateş, 2012; 343) İlgili dönemde bir izci derneği şeklinde örgütlenen ve gençliğin katılımını gönüllülük esasına dayandıran bir dernek bulunuyordu. Fakat bu yeterli görülmemiştir. Ağustos 1914'te Almanya ile ittifak anlaşması yapılmıştı ve Kasım 1914'te Osmanlı imparatorluğu savaşa girmişti. Savaşın her an askere çağırılacak genç nüfusun tamamının askerliğe hazır bulundurulması yönünde ortaya çıkardığı acil ihtiyaç, mevcut bulunan gönüllü gençlik derneğinin ilga edilip, Goltz'un önerisi dikkate alınarak Osmanlı Genç Dernekleri'nin kurulmasına neden olmuştur (Ateş, 2012; 348)

Birinci Dünya Savaşı ardından ortaya çıkan yapıda spor, askeri bir amaç doğrultusunda kullanımının yanı sıra propaganda işlevi de kazanmış, ulus devletler çağında her ülke, kendi insanını temsil eden genç nüfusunu şekillendirme çabasına girmiştir. Dönemin en büyük ve tek uluslararası spor organizasyonu olan modern olimpiyat oyunları ise artık sadece bir spor müsabakası olmaktan çıkıp farklı uluslarının gençlerinin, dolayısıyla o ülkelerinin gençliğe dair politikalarının yarıştığı bir yer haline doğru evrilmiştir. Bu eğilimin tavan yaptığı yer ise Berlin Olimpiyat Oyunları olmuştur.

1936 yılında gerçekleştirilen Berlin Olimpiyat Oyunları, yalnızca sportif alanda rekabetin bir uluslar yarışına dönüştüğü etkinlik anlamını taşımıyordu. Hitler ve iktidar anlayışına göre bu olimpiyat oyunlarındaki tesisleşme ve fiziksel koşulların gösterişli olması, dikkatleri kendi rejimine çevirecekti. Rejimin kendisinin, total bir bakış açısıyla diğerlerinden üstün olduğunu ispatlama çabası da sporun propaganda aracı olarak kullanılmasının bir parçası olarak düşünülmelidir. Hitler, 1933 yılında iktidara gelmesini takiben anayasayı değiştirip siyasal rakiplerini saf dışı bırakarak diktatörce bir erk ele geçirmiş, ardından da silahlı kuvvetleri güçlendirme çabasına girmiştir. Ordunun beşeri kaynağı olarak gördüğü gençleri ise Hitler Jugend ile örgütlemesi de bu çabaların başlangıcında gerçekleştirdiği politikalarından biriydi (McNeill, 2013; 705).

Almanların, gençliği örgütleyerek sporu devlet yönetimine almaları, her yaşta Alman'ın spor yapmasını sağlayacak bir yapı oluşturma çabalarının daha ilk yıllarında Türk politikacılar tarafından fark edilmiş ve örnek alınmıştı. Türk modernleşmesi içerisinde Alman etkisinin tarihi, 1930'ların çok daha gerisine dayanıyordu. Cihan Harbi'ne aynı safta girmeye neden olan bu tarihsel ortaklığın da yardımıyla Türkiye spor hayatında devletçi yönelim, örnek model olarak Almanya'yı almıştı.

Alman gençlik politikaları ile genç Türkiye Cumhuriyeti'nin amaçladığı politikaların örtüşmesi, araştırmacıyı anakronik bir yanılmaya düşürmemelidir. Bu durum cumhuriyet rejiminin Nazi sempatisini ya da ırkçı olduğunu göstermez. Cumhuriyet liderlerini, gençlik politikaları açısından Alman örneğini seçmesi nedeniyle Nazizm üzerinden değerlendirmek ya da Nazizm ile eşdeğer tutmak yanlış olur. Çünkü 1933'te Türkiye'ye davet edilen spor uzmanının geldiği dönemde Nazi partisi henüz iktidara gelmiş ve agresif dış politika hedeflerine yahut içeride soykırıma kadar varacak toplumsal mühendislik sürecine girişmemiştir. Türk siyasetçilerinin 1933 yılında Almanları örnek alması ve spor uzmanı Carl Diem'i çağırmasındaki tek neden, gençliği örgütlemek konusunda benzer bir eğilimde olması ve bunu sonuca ulaştırmış olmasıdır.

Alman etkisinden bahsederken farkları da vurgulamak gerekir. Alman yöntemi her ne kadar organizasyon anlamında örnek alınan bir model olsa da amaçlar noktasında net bir zıtlık vardır. Gençliği spor üzerinden örgütlemek hedefi neyi amaçlıyordu diye sorduğumuzda Alman ve Türk örneğindeki fark aslında dış politika farkı ile açıklanabilir. Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'nin iktidara gelişiyle Alman dış politikası yıllar içinde "revizyonist" bir hal alırken, yeni devleti kuran ve bölgesinde var oluşunu sağlamlaştırmak isteyen Türkiye Cumhuriyeti ise "statükocu" bir dış politika benimsiyordu. Bu nedenle Alman gençlik örgütü Hitler Jugend, Alman gençliğini daha agresif öğeler ve revizyonist amaçlarla yetiştirilirken, Türk gençliğinin birinci vazifesi, gerektiğinde ve ilelebet vatani "müdafaa" etmek olarak belirleniyordu, saldırmak değil.

Farklı devletlerin modelleri incelenmiş, gözlemler aktarılmış olsa da örnek alınan modelin ülkede uygulanması için bu modelin mimarı, Hitler Jugend'in kurucusu Carl Diem Türkiye'ye resmi olarak davet edilmişti. Ayrıca Diem, 1936'da düzenlenecek olan Berlin Olimpiyat Oyunlarının da komite başkanı olacaktır. Bu durum, bir aktör olarak Diem'in spor

alınındaki yetkinliğini anlamaya yardımcı olur. Diem'in Türkiye seyahati bizzat devleti yönetenlerin talebi ve organizasyonu ile olmuş, Alman uzman Türkiye'deki gözlemlerinin ardından Türk siyasetçilerine, sporda devletçi yönetim konusunda bir harita niteliği taşıyan raporunu yazmıştır.

3.1. Carl Diem ve Raporu

Türk siyasal hayatında Kadro Dergisi, ekonomide devletçi modelin yazınsal anlamda yol göstericiliğini yapmıştır. Devletçi ekonomik modelin ne olduğu ve neden gerektiği konusunda bir propaganda işlevi olan derginin rolünün bir benzerine kültürel alandaki dönüşümlerde de ihtiyaç vardır. 1932 yılında kurulan Halkevleri'nin spor şubeleri de sporda devletçi modelin yaygınlaşması ve ideolojik altyapısını oluşturmak için çalışmışlardır. Dolayısıyla Halkevleri'nin yayın organı olan Ülkü Dergisi, Kadro Dergisi'nin ekonomide yaptığını kültürel alanda yapmaktaydı. Bu dergide yer alan spor makaleleri de sporda devletçi modeli, kitleler için spor anlayışını yerleştirmeye çabalamaktaydı.

Sadece yazınsal anlamda teşvik ve Halkevleri bünyesinde yapılan sportif aktiviteler yeterli değildi. Spor alanındaki dönüşüm, sporda devletçi model ve devletin kontrolünde sporun bir "beden eğitimi" aracına dönüşebilmesi için bunu uygulayan örnek bir yapı aranmış, farklı ülkelere yollanan spor adamları yahut diplomatlar o ülkelerin spor hayatları hakkında gözlemlerini yazmıştır.

Ülkenin spor alanında ilerleyeceği yolu, devletçi anlamda spor politikalarını uygulayacağı süreci sadece Türk diplomatlar ya da spor adamları tarafından yazılan, yurtdışı seyahatlerinde yapılan gözlemler ile oluşturulmuş raporlara dayandıramayacağı açıktır. Bu nedenle, tıpkı medeni kanunda İsviçre örneğinin alınması gibi sporda devletçilik konusunda da bir örnek gerekmekteydi. Osmanlı modernleşmesinin ve imparatorluğun son döneminde yapılan, özellikle orduda gerçekleşen modernleşme hamlelerinin başını çeken Almanlardı. O kadar ki, Birinci Dünya Savaşı sırasında en önemli cephelerden Çanakkale Cephesi'nin komutanı dahi bir Alman General idi. Alman etkisinin bu sürekliliği ile Almanların gençleri örgütlenme konusunda, Türkiye'nin hedeflediği şeyin benzerini halihazırda yapmış olmaları birleşince, cumhuriyet rejimi yöneticileri, sporda devletçi hamle konusunda aradıkları örneğin Alman örneği olduğuna kanaat getirdiler.

Bu doğrultuda Alman gençlik teşkilatı Hitler Jugend'in kurucusu olan Alman spor adamı Carl Diem Türkiye'ye resmi kanallar ile davet edilmiştir. Bu davet, partinin sporda devletçilik hamlesindeki politikalarda rol alan Recep Peker'in öncülüğünü yaptığı siyasetçilerin temasları ile gerçekleşmiştir. 1933 senesinin daha ilk aylarında Almanya'daki Türk büyükelçiliği tarafından hazırlanan ve "1933 senesinin ilk aylarında Almanya" başlığını taşıyan rapor, bu hamlenin öncül adımı olarak görülebilir.

Doğrudan Carl Diem ile resmi temaslar ise bu işle görevlendirilen Bolu Milletvekili Hasan Cemil Bey'in mektupları ile oluyordu. 24 Mayıs 1933 tarihli bir mektupta Hasan Cemil Bey, detaylarını verdiği bir teşkilat kurulması hedeflendiği, inceleme yapmak üzere kendisinin eylül ekim aylarında ülkeye davet edildiğini iletliyordu. Bu mektubun içeriğinden anlaşıldığı kadarıyla ikili daha önce Berlin'de görüşmüş, bu ziyaret süresince masrafları karşılamak adına kendisine ödenecek para konusunda da anlaşmışlardır (BDA Cumhuriyet Arşivi; 1933; 83-84).

Bu anlaşmaya uygun olarak Diem, eşiyile birlikte 16 Eylül 1933 günü trenle İstanbul'a ulaşıyor ve buradan da yine tren ile Ankara'ya giderek görevine başlıyordu. Ankara'daki temaslarının ardından partiden ihtiyacı olan bilgi ve belgeleri temin ederek Türkiye'de görevi sırasında ziyaret edeceği noktalara Eskişehir ile başlıyordu. Samsun, Sivas, Kayseri, Adana, Konya, Alman spor uzmanının ziyaret edip incelemelerde bulunduğu diğer illerden bazılarıdır.

Ayrıca Diem, İstanbul'a ikinci kez gidiyor ve 27 Eylül günü Fenerbahçe ile başladığı üç büyük kulüp ziyaretlerine sırasıyla Galatasaray ve Beşiktaş ile devam ediyordu (Milliyet, 1933; 5).

Carl Diem, kendisinin davet sürecindeki yazışmalardan birinde ifade ettiği gibi sonrasında Ankara'da esas tetkikleri yapıyor ve *salahiyettar makamlarla sıkı temasa girerek planları arzu edildiği tarzda* hazırlayarak partiye sunuyordu (BDA Cumhuriyet Arşivi, 1933; 30). Carl Diem'in gözlemleri sonucu yazdığı ve Almanya'daki modeli Türkiye'ye uyarladığı bu rapor doğrultusunda Türk sporunda devletçi hamle aradığı yol haritasını buluyor ve 1938'de Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü'nün kurulmasına varacak süreci başlatmış oluyordu.

Yiğit Akın, 2004 yılında yayınladığı ve erken cumhuriyet döneminde beden terbiyesi ve sporu ele aldığı kitabının elli dokuzuncu dipnotunda Almanca künyesini vererek Carl Diem'in raporunun henüz bulunmadığını şu şekilde ifade ediyordu:

Spor tarihimizle ilgili bu önemli belgeyi bulmak için Başbakanlık Cumhuriyet Arşivlerinde ve Köln Carl Diem Enstitüsü arşivinde yoğun çaba sarf ettim ancak başarılı olamadım. Daha sonraki çalışmalara ışık tutması açısından raporun künyesini burada vermeyi gerekli buluyorum (Akın, 2004; 71)

Araştırmacıların bulamadığı ve Yiğit Akın'ın bulunmasını umarak referans verdiği bu rapor, bir lisansüstü öğrencisi tarafından Başbakanlık Devlet Arşivleri'nde bulunmuş ve tam metin olarak orijinal haliyle yüksek lisans tez çalışmasına eklenmiştir (Tokatlıoğlu, 2013; 114-167). Kabul tarihinden itibaren ulusal tez merkezi veri tabanında açık erişimde bulunan bu tez çalışmasında paylaşılan rapor, şu 18 başlıktan oluşmaktadır:

- 1- Özet
- 2- Görev Dağılımı
- 3- Spor Kanunu
- 4- Spor Liderliğinin Düzeni
- 5- Spor Müdürlüğü (Dairesi)
- 6- Gençliğin Spor Vazifesi
- 7- Okul Öncesi Jimnastiği
- 8- Okul Dönemi Jimnastiği
- 9- Gazi Gençliği
- 10- Spor Birliği
- 11- Kültür Birliği
- 12- Spor Yönetimi
- 13- Randıman Denemesi Şenlikleri
- 14- Antrenör Eğitimi
- 15- Spor Sahası
- 16- Kahramanlık Yüzüğü
- 17- Askeri Spor için Not

Carl Diem'in raporunu içeren arşiv belgesi içerisinde bir de nizamname bulunmaktadır (Tokatlıoğlu, 2013; 168-190). Bu nizamname, Türkiye'de gençliği bir teşkilat altında toplamak isteyen devlet adamlarının ileride kurmayı hedefledikleri kurum (1938 yılında kurulan Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü) için 1933 yılında hazırlanan bir taslaktır. Kanun metni ile Diem'in taslağı birebir aynı değildir fakat ciddi benzerlikler taşımaktadır. Diem'in yazdığı nizamname taslağı ile Beden Terbiyesi Kanunu arasında doğrudan bir ilişki vardır. Hem bu doğrudan ilişkiyi hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin erken döneminde gerçekleşen sporda devletçi hamledeki rolünü en net biçimde bizzat Carl Diem'in kendi yazdığı aşağıdaki satırlardan açıkça anlamak mümkündür:

Atatürk'ün hükümetinin tanıdığı, ilkin yalnızca Batı örneğine göre, ama geleneksiz olarak ortaya çıkmış ve tek yanlı olarak yarışmacı karşılaşmalara yönelmiş spor kulüpleriydi. Hükümet inisiyatif aldı ve kendi çevresindeki kişilerden bir spor danışma kurulu (Teknik Heyet) kurdu. Halk Partisinin Genel Sekreteri kurulun yönetimini üstlendi ve Alman bir bilirkişiyi, 1933 yılında Türkiye'ye gelen ve bir yasa önerisi hazırlayan Diem'i, görevlendirdi.² Bu yasaya göre, beden eğitimi için bir devlet dairesi ve en üst düzeyde bir Türk spor birliğine ek olarak, bir gençlik birliği ve eş zamanlı olarak spor çalışmalarını da üstlenecek kültür derneklerinin kurulması gerekiyordu. Gelişme döneminde derneklerdeki yöneticilerin/kulüp başkanlarının bunlardan seçilmeleri, ama onaylama için devlete önerilmeleri gerekiyordu, devlet de bu sırada Spor Genel Müdürlüğüne kendi memurlarını atayacaktı. Taslak Türk makamlarınca çalışıldı ve Meclis tarafından 20 Haziran 1938'de kabul edildi. Genel Müdürlüğe ilk önce Berlin Yüksekokulunda öğrenim gören Albay Celal Göğdağ ve daha sonra Nizamettin R. Kırşan getirildi. Planlarda öngörülen, Diem'in yönetmesi düşünülen, İkinci Dünya Savaşının engellediği Yüksekokul daha henüz kurulmadı, buna karşın, şimdi Atatürk adını alan Ankara'daki jimnastik öğretmenleri semineri öyle kurulmuştur ki, eğitim çalışmaları genel kabul görmüştür (Diem, 1967; 1085-1087).

Sonuç

Toplumsal bir eylem olmasından ötürü spor mefhumunun çerçevesi içerisinde değerlendirilen hiçbir olayı, bulunduğu çağın siyasal, ekonomik ve kültürel gelişmelerinden ayrı tutmak mümkün değildir. Spor ekonomisi ya da spor hukuku gibi net bir sınır çizilmediğinden dolayı sporun politika ile olan ilişkisi, sosyal bilimler içerisinde hep tek yönlü düşünülmüş, devletin spor politikaları baz alınarak bir kurumlar tarihi anlatısı üzerinden bu ilişki değerlendirilmiştir. Sporun siyaset ile olan ilişkisi düşünüldüğünde, politik süreçlerin çok aktörlü ve karşılıklı ilişkilere dayandığı unutulmadan değerlendirme yapılmalıdır. Bu nedenle bu ilişki biçimini doğru yansıtmak için kavram, "spor politikası" değil de "sporun politikası" şeklinde kullanıldığında, ifade ettiği şeyi daha fazla yansıtacaktır.

Erken dönem cumhuriyet tarihi içerisinde devletin spor ile olan ilişkisini incelerken de aynı şekilde sporun politikası, temel kavramsal çerçeve olmalı, sadece devletin hamleleri değil diğer aktörlerin, toplumun, basın, bireyin, çocuğun ve kadının varlığı da göz ardı edilmeden çok yönlü ilişkiler ağı içerisinde tarihsel gerçeklik bütünsel olarak değerlendirilmelidir.

Erken cumhuriyet evresinde spor ve spor yapma eylemi, bireysel özgürlükler çerçevesinde kişinin spor yapma hakkından, sporun bir yurttaşlık görevine dönüştüğü ve

² Diem, burada kendinden üçüncü bir kişi gibi bahsetmiştir.

bedenini sağlam tutma sorumluluğu yüklendiği “devlet ödevine” dönüşmüştür (Fişek, 1980; 123). Sporun artık devletin doğrudan bir kademesinde yönetilmesi anlamını taşıyan ve bugüne Gençlik ve Spor Bakanlığı olarak gelen yapının ilk kuruluşu 1938 Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü’dür. Başbakanlığa bağlı bu devlet kurumunun ilk yöneticisi bir generaldir. Başlı başına bu durum bile sporda devletçiliğin cumhuriyetin ilk yıllarında hedeflediği şeyi açıkça sonuca erdirdiğini gözler önüne sermektedir. Ayrıca bu general, gelecekte zafer kazanmanın tek yolunun atletik bir gençlik yaratmaktan geçtiğini söylerken Alman örneğine olan hayranlığını belirtiyor ve *“bizim gençliğimizin tek eksiği Almanya’da olan ve gençliği örgütleyen bu tarz bir teşkilattır, orada gençlik teşkilat altındadır, binlerce kol aynı anda kalkıyor, binlerce genç kendi milletinin sesini haykırıyor”* demecini veriyordu (Akın, 2004; 149).

Kuruluşunun ilk yıllarında siyasal ve ekonomik otoritesini sağlayan devlet, cumhuriyet rejiminin ikinci on yılında kültürel politikaları gerçekleştirmeye koyuluyor, 1933 yılı başta üniversite reformu olmak üzere birçok modernleşme hamlesinin gerçekleştiği bir yıl olarak tarihte yerini alıyordu. Sporda devletçi hamlenin yol haritasını çizen Alman uzman Carl Diem’in ülkeye gelişinin de aynı yılda olması bir tesadüf değildir. Rejim, sporun yönetimini bir anlık kararlar, bir oldu bitti ile kontrol altına almamıştır. Sporda devlet kontrolü, 1930’lu yıllarda gerçekleşen planlı politikalar ve uzun bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir. 1938 yılında Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü ile kendini sporun yönetimin en tepesinde kurumsallaştıran devlet mekanizması bu tarihten sonra farklı isimler ve statülerle Türkiye’de spor hayatını kontrol etmeye, müdahil olmaya ve yönetmeye devam etmiştir.

Günümüzde bütçe anlamında en büyük saydığımız kulüplerin dahi maddi devamlılığı, devletin spor hayatı içerisindeki varlığını görmeden, kulüplere öz kaynaklarını yaratacağı maddi ortamı sağlayıp sağlamadığını düşünmeden anlaşılamaz. Milyonlarca Euro transfer bedeli ödeyen kulüplerin vergi borçlarının silinmesinin asıl nedeni de ancak görünen ekonomik ilişkilerin ardını inceleyerek, kulüplerin gelir kaynaklarını ve bunu oluşturabilme konusunda karşısına çıkan bürokratik engelleri görerek mümkündür. Türkiye’de sporun gelişebilmesi için ilk yapılması gerekenlerden biri devletin ve siyasal otoritenin sporun yönetimindeki mevcut konumu, kulüplerin öz kaynaklarını yaratabilmesi için neler yapılabileceğinin tartışılması ve devletin sporun yönetiminde kendini daha az müdahaleci biçimde yeniden konumlaması ile mümkündür.

Kaynaklar

Akın, Yiğit (2004), *Gürbüz ve Yavuz Evlatlar: Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*, İstanbul: İletişim Yayınları

Aksoy, Yaşar (1988), *Karşıyaka Spor Kulübü ve Kaf Sin Kaf Tarihi*, İzmir: Hisdaş Yayınları

Althusser, Louis (2003), *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev.: Alp Tümertekin, İstanbul: İthaki Yayınları

Atabeyoğlu, Cem (1997), *Olimpiyat Oyunlarının 100 Yılında Türkiye*, İstanbul: Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Yayınları.

Atabeyoğlu, Cem (2001), *Sporda Devlet mi, Devlette Spor mu*, Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Yayınları

Ateş, Sanem Yamak (2012), *Asker Evlatlar Yetiştirmek*, İstanbul: İletişim Yayınları.

BDA Cumhuriyet Arşivi, *Belge No: 490.01-1116.75.2*

Boniface, Pascal (2007), *Futbol ve Küreselleşme*, çev.: İsmail Yerguz, NTV Yayınları

Canatan, Kadir (2011), *Beden Sosyolojisi*, İstanbul: Açılım Kitap

Diem, Carl (1967), *Weltgeschichte des Sports, Band 2, Der Moderne Sport*, Stuttgart: Cotta Verlag

Fişek, Kurthan (1980), *Devlet Politikası ve Toplumsal Yapıyla İlişkileri Açısından Spor Yönetimi: Dünyada-Türkiye'de*, no:445, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları

Foer, Franklin (2012), *Futbol Dünyayı Nasıl Açıklar*, İstanbul: İthaki Yayınları.

Foucault, Michel (2015), *Biyopolitikanın Doğuşu*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları

Güzelipek, Yiğit Anıl (2017), *Uluslararası İlişkiler ve Spor*, İstanbul: Cinius Yayınları

Halidi, Gülay (2017), *Üç Öjeni Distopyası: Kızıl Nehirler, Cesur Yeni Dünya, Gattaca*, Türkiye Biyoetik Dergisi, vol. 4, no. 3, s. 111-117

Huizinga, Johan (2010), *Homo Ludens; Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2019), *Ankara*, 38.bs, İstanbul: İletişim Yayınları

Kış, Salih (2017), *Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü Von Der Goltz Paşa (1883-1895)*, Konya: Palet Yayıncılık

Manrique Arribas, J.C. (2014). *Actividad física y juventud en el franquismo (1937-1961) / Physical activity and youth in the Franco dictatorship (1937-1961)*, Revista Internacional de Medicina y Ciencias de la Actividad Física y el Deporte, vol. 14 (55) pp. 427-449.

McNeill, William H. (2013), *Dünya Tarihi*, 15.bs, İmge Yayınevi

Milliyet Gazetesi, 28 Eylül 1933,

Neziroğlu, İrfan; Yılmaz, Tuncer (2013), *Türkiye Büyük Millet Meclisi, Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, cilt 1, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları

Okay, Cüneyd (2003) *Sport and Nation Building: Gymnastics and Sport in the Ottoman State and Committee of Union and Progress, 1908-18*, International Journal of History of Sport, vol.20, no 1

Pala, Şebnem (2005), “Anlam Ufuklarında Bir Kaynaşma: Oyun ve Spor”, *Toplum ve Bilim – Sayı 103* içinde, İstanbul: Birikim Yayıncılık.

Pope, Steven Wayne; Nauright, John (2010), *Routledge Companion to Sports History*, Oxford, Routledge Press

San, Haluk (1999), *Türk Spor Tarihinde Atatürk*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları

Sert, Mahmut (2000), *Gol Atan Galip: Futbola Sosyolojik Bir Bakış*, İstanbul: Bağlam Yayınları

Sümer, Rıza (1988), *Sporda Demokrasi*, Ankara: Güven Matbaası

Skocpol, Theda (1999), *Tarihsel Sosyoloji*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Şener, Mustafa (2015), “Burjuva Uygarlığının Peşinde”, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat* içinde, İstanbul: Yordam Kitap

Talimciler, Ahmet (2010), *Sporun Sosyolojisi Sosyolojinin Sportu*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Tokatlıoğlu, Ali Emrah (2013), *İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Türkiye'de Spor ve Siyaset İlişkisi*, İstanbul: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi

Yıldız, Ahmet (2010), *Ne Mutlu Türk'üm Diyebilene*, İstanbul: İletişim Yayınları